

Драгомир Бонцић*

Мирјана Бонцић**

ПРВОМАЈСКЕ ПРОСЛАВЕ У БЕОГРАДУ 1945–1950***

АПСТРАКТ:

На основу архивских извора и дневне штампе, у раду се прате припрема, ток и значај прославе Првог маја у Београду током првих пет година после Другог светског рата, у периоду учвршћења власти комунистичке партије, почетка изградње једнопартијског система и новог друштвеног уређења. Посебна пажња посвећена је руководећој улози Комунистичке партије Југославије и њеног агитпроп апарата у планирању и реализацији прославе, значају штампе за припрему и информисање о току празника, као и појединих друштвених слојева у извођењу првомајске параде и пратећих програма. Анализирана је и садржина порука упућених са прославе и њихова промена у складу са унутрашњополитичким и спољнополитичким развојем земље.

КЉУЧНЕ РЕЧИ:

Први мај, Београд, прослава, парада, пароле, Комунистичка партија Југославије, аналитичка комисија, омладина.

После Другог светског рата Први мај је у Југославији добио нов значај, а прослава овог празника нов изглед и улогу.¹ Револуционарни долазак комунистичке партије на власт означио је почетак изградње новог државног и друштвеног система, утемељеног на поставкама комунистичке идеологије. Напуштање модела грађанске демократије и завођење једнопартијског система и тзв. „на-

родне демократије“ обезбеђивали су радничкој класи, по доктрини марксизма и лењинизма, не само политичка и економска права за која се деценијама борила већ су значили долазак радничке класе на власт, преко њене авангарде – комунистичке партије, и почетак „диктатуре пролетаријата“ као етапе ка изградњи „бескласног друштва“ – комунизма. Радикалне социјално-економске

* мр Драгомир Бонцић, историчар, Институт за савремену историју, Београд.

** Мирјана Бонцић, историчар, Медицинска школа „Стевица Јовановић“, Панчево.

*** Рад је написан у оквиру пројекта *(Не)успешна интернационализирана – (не)довршена модернизација: међународни положај и унутрашњи развој Србије и Југославије*

1921–1991 (147039), који финансира Министарство науке Републике Србије, Београд.

1 Као међународни празник рада, Први мај је установљен у другој половини 19. века, у знак сећања на крвави окршај између штрајкача и полиције у Чикагу, 3. и 4. маја 1886. године („Чикашко крвопролиће“). Кампању да 1. мај постане празник довела је Америчка федерација

промене, национализација имовине и прелазак средстава за производњу из руку приватних власника под контролу и власт државе, тј. партије, требало је, према комунистичкој идеологији, да учврсте власт радничке класе и да воде ка друштву политичке, социјалне и економске једнакости.² Сматрано је да у новом друштву српско и југословенско радништво остварује захтеве из предратног периода и спроводи у дело вишедеценијске тежње светског пролетаријата, изражене у паролама са међународних првوماјских прослава: добија осмочасовно радно време, осигурање и заштиту рада и стиче политичка права и слободе у границама које су постављали једнопартијски систем и комунистичка идеологија.

Према томе, у новим условима Први мај није могао да има старо значење борбе радника за своја права против властодржаца и послодаваца, пошто су, према владајућој идеологији, они сами били на власти и имали сва права. Комуни-

стичка партија, која је владала у име радничке класе, имала неограничену власт и диктирала и контролисала развој у свим сферама политичког, друштвеног, економског и културног живота, нашла се пред задатком осмишљавања новог значења и улоге празника рада. Тако се Први мај нашао у новоуспостављеном календару државних празника, заједно са разним годишњицама из револуционарне прошлости КПЈ и радничког покрета, важним датумима из Народно-ослободилачке борбе и стварања нове државе, разним јубилејима, рођенданима вођа и револуционара (Дан Републике, Дан победе, Дан армије, датуми устанка појединих република, годишњица Октобарске револуције, рођендан Јосипа Броза, итд.). Нови празници, па и Први мај, осим слављења и величања револуције и револуционарне прошлости комунистичке партије и радничке класе, имали су улогу да ојачају и оправдају ново државно и друштвено уређење, да прикажу државне успехе

рада, желећи да ода пошту жртвама мајских догађаја у Чикагу и поведе борбу за усвајање осмочасовног радног дана. На Првом конгресу Друге интернационале у Паризу 1889. усвојен је предлог да Први мај постане празник радничке класе и донета је одлука да се 1. маја 1890. упути свим градовима и државним властима захтев за завођење осмочасовног радног дана. Тако је установљен Први мај као раднички празник са међународним обележјем и дан борбе за остварење права радника широм света. Прве радничке манифестације изведене су већ 1. маја 1890. године. Прва прослава у Србији и Београду одржана је 1893. године. И наредних година у Београду су организоване мање или више успешне и масовне радничке демонстрације, на којима је захтевано осмочасовно радно време, право на штрајк и друга права. После Првог светског рата првوماјске прославе у Београду

одвијале су се у знаку подела у радничком покрету и уз сталне репресивне мере и забране, нарочито после Шестојануарске диктатуре. Ипак, групе радника успевале су да на разне начине обележе празник рада. Шарчевић П., Првوماјске прославе у Београду (1893-1988) – празник и политика, *Токови историје* 1, Београд 1990, 76–77; Камперелић Ж., Првوماјске прославе у Београду, *Годишњак прага Београда VI*, Београд 1959, 715–732; Камперелић Ж., Mandić M., *Kratka istorija Prvog maja*, Београд 1958, 12–27.

2 О стварању новог државног и друштвеног система видети: Petranović B., *Istorija Jugoslavije III*, Београд 1988, 29–100; Čavoški K., Koštunica V., *Stranački pluralizam ili monizam. Posleratna opozicija – obnova i zatiranje*, Београд 1990; Obradović M., „Narodna demokratija“ u *Jugoslaviji 1945-1952*, Београд 1995, итд.

на унутрашњем и спољнополитичком плану, резултате у обнови и изградњи, у спровођењу друштвено-економских и културних промена, јачању међународног положаја и војне безбедности земље. Тиме су ове прославе постајале светковине учвршћења новог поретка и предсказивања његове „светле будућности“.³

Осим жеље да обележавањем појединих датума ојача темеље државе, новог државног и друштвеног уређења, владајућа партија настојала је да снажним агитационо-пропагандним деловањем у школском систему, културном животу, штампи и издаваштву, током и поводом нових празника ради на стварању нове историјске свести, схватања и ставова о прошлости, садашњости и будућности, на успостављању потпуно новог система вредности у друштву. Тај задатак је организовањем и осмишљавањем прослава и пратећих манифестација, приредби и акција, требало да извршава партијски агитационо-пропагандни апарат, хијерархијски организован од дна система до Комисије за агитацију и пропаганду при ЦК КПЈ на врху, која је и установила календар празника новог режима и суверено руководила при-

премом, организацијом и садржином њиховог обележавања у послератним годинама.⁴

Првомајске прославе у новој држави постале су помпезне и масовне манифестације, под будним оком врха Комунистичке партије Југославије, посебно њеног агитпроп апарата. Као празник рада и радничке класе, Први мај је био нарочито важан за нову власт, о чему говори податак да је већ 1945. године, док су се још водиле борбе у западним крајевима Југославије за коначно ослобођење, бурно прослављен широм земље, а у Београду је приређена масовна првомајска парада која је наговестила изглед и функцију овог празника у послератном социјалистичком систему.⁵

Још од 1945. Комисија за агитацију и пропаганду издавала је директиве и организовала припреме за прославу Првог маја како у Београду тако и у целој земљи. Припреме су почињале неколико месеци раније, по упутствима која је Комисија слала потчињеним комитетима. На њеним састанцима одлучивало се како ће тећи припреме, како ће изгледати прослава, ко ће учествовати на централној прослави, колико ће трајати првомајска парада, итд. Почет-

3 Етнолог П. Шарчевић, који прославе Првог маја после Другог светског рата до 1965. сврстава у етатистичку фазу (за разлику од касније слављеничке), види у њима два основна модела – приказивање „радних победа“ и војну параду; Шарчевић П., *op. cit.*, 96. Види и: Mitrović M., *Proslave i slavlja u Srbiji 1945. godine, Tokovi istorije 3*, Beograd 2006, 106, 110.

4 О месту, улози и структури агитпроп апарата види: Dimić Lj., *Agitprop kultura, Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945-1952*, Beograd 1988, 28–54; Petranović B., *op. cit.*, 120–146.

5 *Борба*, бр. 107, 3. мај 1945, 3, 4; *Политика*, ванредно издање, 2. мај 1945, 2; *Политика*, бр. 11969, 3. мај 1945, 3, 4. О прослави 1. маја 1945. види и: Mitrović M., *op. cit.*, 113–115.

ком априла 1946. године, ЦК КПЈ упутио је свим централним и покрајинским комитетима у земљи упутство како треба прославити првوماјски празник. У директиви је наглашено да ће се централна прослава одржати у Београду и да ће имати општедржавни карактер. Одређено је да организацијом руководи Народни одбор града Београда. Јасно је назначено да у центрима осталих федералних јединица треба организовати прославе сличне оној у Београду, а да у мањим местима 1. маја треба организовати митинге. ЦК је прецизно утврдио и учеснике првوماјске параде у Београду и одлучио да, осим радног народа Београда и околине, на централној прослави учествују и групе од двадесетак радника из свих република и групе сељака из целе земље. Требало је да радници у поворци носе производе које су направили, а сељаци, у народним ношњама, да носе заставе.⁶ Партијске директиве поводом првوماјске прославе биле су сличне и наредних година, уз поједине новине и измене.⁷

Важно место у припремама првوماјске прославе заузимали су прогласи које су уочи Првог маја упућивали ЦК

КПЈ, Народни фронт и Савез синдиката Југославије. Одлуке о писању прогласа доношене су на седницама Политбироа ЦК КПЈ, где се одлучивало и ко ће бити њихов аутор. На седници одржаној 9. априла 1946. године одлучено је да проглас за ту годину напише Јосип Броз Тито, а 11. априла 1947. да прогласе у име ЦК КПЈ и Народног фронта напишу Милован Ђилас, Сретен Жујовић и Моша Пијаде.⁸ Прогласи су сваке године објављивани непосредно пред празник или у празничним бројевима највећих дневних листова, на њиховим насловним странама. Обрађали су се „радном народу Југославије“, радницима, сељацима, омладини, интелигенцији, припадницима Југословенске армије, итд. Садржај прогласа имао је делове који се из године у годину нису мењали, али било је и оних који су варирали у зависности од унутрашње и спољне политике.⁹

Паралелно са директивама и прогласима, током припрема за првوماјску параду Комисија за агитацију и пропаганду тачно је утврђивала и пароле које ће се носити у облику транспарената или ће бити узвикиване током трајања параде. Слично прогласима, првوماјске пароле

6 АЈ, фонд ЦКСКЈ (507), Идеолошка комисија, VIII, II/1-а-3.

7 Упутство да се организују свечане параде и у свим републичким центрима од 1950. године проширено је на два покрајинска центра, Нови Сад и Приштину, а препоручено је да се из унутрашњости не доводе велике делегације и групе већ да се што већи број људи остави да прослави свој празник у местима где живе и раде. АЈ, ЦКСКЈ, VIII, II/1-b-62.

8 *Zapisnici sa sednica Politbiroa CK KPJ (11. jun 1945 – 7. jul 1948)*, priredio Petranović B., Beograd 1995, 146, 200–201.

9 АЈ, ЦККПЈ 1945/101; АЈ, ЦКСКЈ, VIII, II/4-b-50; *Политика*, бр. 12286, 1. мај 1946, 3; *Политика*, бр. 12599, 1. мај 1947, 2; *Борба*, бр. 103, 28. април 1945, 1; *Борба*, бр. 100, 27. април 1946, 1; *Борба*, бр. 100, 27. април 1946, 1; *Борба*, бр. 103, 1. мај 1947, 3; итд.

често су биле одраз привредног и политичког стања у земљи, али и показатељ спољнополитичке ситуације у којој се Југославија нашла у датом моменту. И списак парола је прослеђиван нижим партијским органима, са детаљним упутствима како их треба употребити на самој прослави. Уочи прославе пароле су објављиване у дневној штампи, а до разлаза са Совјетским Савезом коришћене су и пароле ЦК СКП(б), као својеврстан узор паролама ЦК КПЈ.¹⁰

Директиве партијског врха даље су преносили подручни државни органи, органи КПЈ и масовних организација. Посебно је била велика улога Централног комитета и агитпроп апарата Србије, као и партијских и државних органа на територији Београда, у коме се сваке године одигравала централна прослава. Подручни органи само су разрађивали наведена упутства са врха. Тако је априла 1945. Покрајински комитет КП за Србију пренео окружним комитетима директиву да се у свим местима организују одбори за прославу Првог маја, формирани од представника синдиката, армије, ЈНОФ-а, АФЖ-а, УСАОС-а. Требало је да одбори испланирају и руководе прославом, да агитационо-пропагандним радом утичу на масовност, ток прославе, организацију митинга, декорацију

места и културно-уметнички програм, примењујући упутства, тезе и пароле добијене од виших власти. Те године посебно је истакнута борба за потпуно ослобођење земље и чињеница да се Први мај први пут прославља као државни празник.¹¹

Преношење партијских директива и диктирање изгледа првомајске прославе спровођени су и наредних година. Форма и речник упутстава били су непромењени, док се садржина временом мењала, у складу са променама у унутрашњој и спољној политици и друштвеним, привредним и културним кретањима у земљи. Тако је, рецимо, првомајску прославу 1947. године требало организовати „у знаку мобилизације народних маса за остварење Петогодишњег плана“, а две године касније, 1949, „у знаку мобилизације радних маса за извршење радних задатака у трећој години Плана“, успеха у изградњи социјализма и „борбе против клевета Информбироа“.¹² Временом су припреме биле опширније и детаљније, а почињале су раније. Тако је Одељење за агитацију и штампу ЦК КПС, у тромесечном плану од априла до јуна 1949, зацртало да већ до 1. априла пошаље инструктивно писмо о прослави 1. маја, да 10. априла одржи састанак

10 *Борба*, бр. 98, 24. април 1946, 1; *Борба*, бр. 98, 24. април 1948, 1; *Полиџика*, бр. 12909, 28. април 1948, 1; итд.

11 АС, ЦККПС, Комисија за агитацију и пропаганду, фасц. 1, ПК КПЈ за Србију – Окружним комитетима, 21. април 1945.

12 АС, ЦККПС, Комисија за агитацију и пропаганду,

фасц. 2, ЦККПС – Окружним комитетима, Месном комитету за Београд, Обласном комитету за Космет, Покрајинском комитету за Војводину, 28. март 1947; исто, бр. 8309, 15. април 1948; исто, бр. 4658, 4. април 1949; исто, фасц. 3, Записник са састанка Агитпроп одељења ЦК КПС, 19. марта 1947.

са партијцима из градова у којима ће се прослава организовати у виду поворке и да претресе план прославе. Такође је требало да се припреми организовање и довођење 30.000 сељака на прославу у Београду и да се изда приручник агитатора за Први мај.¹³

Задатак спровођења партијских директива у дело и реализације опсежних припрема падао је на органе власти и на партијске и масовне организације на терену. Народни фронт Београда био је организатор и оперативни руководилац централне прославе, а деловао је преко рејонских и уличних организација, органа Партије у појединим установама и предузећима, као и преко актива масовних организација синдиката, омладине, жена, пионира, студената, итд. Када је у питању омладина, припрему и организацију првوماјске прославе у почетку је спроводио Месни комитет СКОЈ-а, преко рејонских комитета и уз помоћ оmlадинске организације. На састанцима током априла 1946. утврђивани су тачан број учесника, маршрута поворке и место појединих организација и група омладине у парадни: синдикалне организације биле су

распоређене по струкама, фронтовске по рејонима, пионири по четама, школска омладина по школама, а студенти по факултетима. Посебно место имали су чланови радних бригада и фискултурници. Одређено је да оmlадинци из предузећа носе транспаренте и графичке са успесима у производњи, а ученици и студенти графичке са просечном оценом у школама и на факултетима. Предложено је и да оmlадинци носе писане и цртане политичке карикатуре, али тек после строге контроле у градском одбору за прославу. Трeбало је да пионири, средњошколци и студенти буду одевени једнообразно. Планирано је да на прослави учествује више хиљада оmlадинаца, те је путем агитације требало радити да се тај циљ и оствари. Осим тога, предвиђено је и учешће оmlадине у пропратном културно-уметничком програму, а један од важних задатака скојеваца био је чишћење града пре прославе. Уочи Првог маја, на скојевским конференцијама приказивани су резултати рада школа и предузећа, истицани су и награђивани најбољи појединци и колективи, ударници, хероји рада и победници у такмичењу.¹⁴ Руководeћу улогу

13 АС, ЦККПС, Комисија за агитацију и пропаганду, фасц. 3, Тромесечни план Одељења за агитацију и штампу ЦККПС, април–јун 1949.

14 ИАБ, фонд ГК., 738, Записници са састанака МК СКОЈ са секретарима рејонских комитета, 6, 10, 20. и 27. април 1946. На састанцима СКОЈ-а даване су разне идеје о изгледу и току прославе. Тако је предложено да се формира црвена звезда и паролa „Живео Први мај“ од људи; глобус од хартије који ће оличавати јединство светског пролетаријата; велика конзерва од

хартије коју би носили пионири и на којој би писало колико је конзерви сакупљено; да сваки пионирски одред понесе хармонику како би пред свечаном трибином марширао у такту; да радне бригаде носе дрвену макету пруге од 25 метара и да се зато не воде „мали и физички слаби другови који не могу да раде тешке физичке послове“; да радне бригаде прођу поред трибине маршевим кораком са песмом и да свака има назив, заставу и хармонику, итд.

у припремању омладине за првомајску прославу наредних година преузела је организација Народне омладине.

Припремама за учешће студената Београдског универзитета у првомајској прослави руководио је Универзитетски комитет КПС, који је током априла усмеравао и контролисао рад појединих факултета на исписивању парола, припремању декорације и реквизита за прославу (слика, транспарената, плаката, макета итд.) и приказивању резултата првомајског такмичења. Уз помоћ Народне студентске омладине, на факултетима су организоване конференције и предавања о значају Првог маја, diskutовано је о распореду поворке, спреман је културно-уметнички програм, поклони за маршала Тита итд. Универзитетски комитет је сваке године формирао одбор за прославу који је, преко одбора на факултетима, требало да реализује задатке ЦК КПС и Градског комитета Београда, у сарадњи са органима Народног фронта и Народне омладине.¹⁵

Припреме на Универзитету су 1948. године почеле већ крајем марта, када је закључено да до почетка априла треба направити план прославе и пројекат поворке, на коју је требало извести 13.000 студе-

ната. Следеће године планирани број био је мањи, око 7000 (једна трећина укупног броја студената), а припреме су такође започете већ у марту и биле су озбиљне и детаљне.¹⁶ На партијским и омладинским састанцима на факултетима и појединим групама и годинама давана су задужења за украшавање факултета, цртање транспарената и парола, и детаљно су разрађивани редослед факултета, распоред и понашање студената у поворци. Тачно је одређивано где ће ко да стоји, ко ће да скандира пароле, које и када (на сваких 15 редова по један студент који узвикује пароле, најбољи студенти у првим редовима) итд. Требао је створити „стварни првомајски шти-мунг“ и спровести агитацију да сви студенти учествују у поворци, осим оних који су били искључени из Народне студентске омладине, те нису ни имали право да учествују. Студенти који су желели да изостану са параде морали су да траже дозволу од факултетског комитета. Парада је обично почињала у 8.00, а студенти су се сакупљали испред својих факултета у 6.45. Истицан је значај организованости поворке, дисциплине и бдности свих студената.¹⁷

Важну улогу у спровођењу припрема за обележавање Првог маја имала је

15 Zapisnik sa radnog sastanka UK KPS, 26. april 1946, у: *Zapisi i izveštaji UK KPS 1945–1948*, priredili Mitrović M. i Stanković Đ., Beograd 1985, 51; Zapisnik sa sastanka UK KPS, 24. aprila 1947; *ibid.*, 183; Zapisnik sa sastanka UK KPS, 14. aprila 1948; *ibid.*, 344.

16 Zapisnik sa sastanka biroa UK KPS, 25. mart 1949, у: *Zapisi i izveštaji UK KPS 1948–1952*, priredili Mitrović M. i Stanković Đ., Beograd 1987, 195–197; Zapisnik sa sastanka biroa UK KPS, 7. april 1950; *ibid.*, 341–342.

17 ИАБ, ГК, фасц. 361, Састанци факултетских комитета 1949–1951. Припреме за прославу Првог маја вршене су и у Клиничкој болници. Прављен је план рада, изглед поворке, формиран су одбори за прославу, остваривана сарадња са културно-просветним комисијама и Народном омладином. Преко управе болнице тражено је да „на дан 1. маја на клиникама дежурају часне сестре како би што већи број службеника изашао на прославу“ и захтевано је да се тога дана спреми што боља храна како за болеснике тако и за

дневна штампа, која је Партији служила за уобличавање изгледа првомајске прославе и за преношење упутстава и препорука (директива, прогласа, парола и др.) „широким слојевима народа“. Штампа је, иначе, представљала моћно пропагандно средство у рукама Партије, пошто су бројни дневни листови у земљи били под будним оком Комисије за агитацију и пропаганду, која је на састанцима одређивала садржину, изглед и начин писања у сваком листу.¹⁸

Паралелно са припремама Комисије, листови *Полиџика* и *Борба* давали су допринос првомајским манифестацијама, и то чланцима и извештајима објављиваним и по неколико недеља пре почетка централне прославе у Београду и целој земљи. У складу са тешком економском ситуацијом после рата и напорима за изградњу земље, са планирањем привредног развоја и осигуравањем спољнополитичке ситуације, и прославе Првог маја величале су сваки успех у обнови и изградњи, доношење Првог петогодишњег плана 1947. године и помаке на спољнополитичком плану. Сто-

га су уочи и на сам дан празника дневни листови на ударним странама доносили извештаје о обнови земље, резултатима такмичења, ударништву, такмичарском духу и подвизима које постижу радници, сељаци и омладина у изградњи и привреди, давали су интервјуе са радницима ударницима, репортаже о фабрикама и предузећима која су побеђивала у претпразничним такмичењима.¹⁹

Претпразнични и празнични бројеви *Полиџике* и *Борбе* обавештавали су јавност о програму првомајске прославе, о свим важним културним и спортским збивањима у Београду тога дана и о програму Радио Београда, који је имао задатак да преноси целокупна збивања са централне прославе. У њима се налазио и велики број сервисних информација које су учесницима првомајске параде из унутрашњости помагале да се лакше снађу у главном граду. Давана су обавештења о увођењу ванредних возова за превоз учесника параде, о њиховом смештају и исхрани током боравка у Београду, итд.²⁰ Није пропуштана прилика да се јавност информише и о гостима из

особље у мензи. Одређена су дежурства преко целе ноћи у кругу болнице и „заседе на местима која су најопаснија“, а чланови Партије и синдиката добили су задужења да обилазе и контролишу рад клиника током празника. Уочи празника организоване су конференције и предавања о Првом мају, а 1. и 2. маја другарске вечери и излети; ИАБ, ГК, фасц. 363, Састанци комитета Медицинске велике школе и Клиничке болнице, 20. април 1949, 26. април 1949. и 11. април 1950.

18 Види: АЈ, ЦКСКЈ, VIII, I/2-а-34, итд.

19 На страницама штампе могу се често наћи овакви наслови: Награђени радници у првомајском такмичењу,

Борба, бр. 82, 6. април 1946, 3; Радници целе наше земље појачаним такмичењем припремају се за прославу Првог маја, *Борба*, бр. 89, 14. април 1946, 4; С новим успесима у такмичењу у сусрет Првом мају, *Борба*, бр. 90, 15. април 1946, 4; Живели ударници – хероји рада на пољу обнове и изградње, *Борба*, бр. 104, 1. мај 1946, 9; Радни елан народа Југославије, *Полиџика*, бр. 12286, 1. мај 1946, 6–9; Ударник и новатор Станоје Радојковић конструисао нову дизалицу за утовар угља, *Полиџика*, бр. 12597, 28. април 1947, 7, итд.

20 Програм прославе Првог маја у Београду, *Борба*, бр. 101, 28. април 1946, 3; Распоред првомајске прославе у Београду, *Борба*, бр. 105, 1. мај 1948, 5; *Полиџика*, бр.

иностранства, који су пред Први мај долазили у Београд да би присуствовали централној прослави.²¹

Од 1945. године, када је Први мај постао државни празник, по директиви Комисије за агитацију и пропаганду, на сам дан прославе излазило је ванредно празнично издање дневних листова, које је имало свечано и празнично рухо. Насловна страна често је била у боји, са доста фотографија и великом паролом посвећеном празнику.²² На насловној и првим странама празничног броја обично је, осим првомајског прогласа, објављиван текст о Првом мају, чији је аутор био неко из политичког или војног врха земље. Писци празничних текстова обично су правили осврт на прославе Првог маја у прошлости, опширно величали НОБ и револуцију, као и резултате које је тадашња Југославија, по њима, остварила на свим пољима.²³ Многобројним текстовима и фотографијама читаоци су подсећани на некадашње прославе Првог маја у земљи и свету, а штампани су и тек-

стови и песме о празнику из пера истакнутих књижевника, попут Оскара Давича, Јована Поповића, Иве Андрића и других.²⁴

Одмах после празника *Полиџика* и *Борба* преносиле су утиске и исцрпне извештаје са прославе Првог маја у Београду. Репортаже су праћене великим бројем фотографија са централне прославе, које су морале да покажу величину и помпезност догађаја. Извештаји су штампани на прве две-три стране и из године у годину били су готово идентични. Речник је био пун истих фраза којима су величани прослава, држава, учесници параде, руководство, а посебно лик и дело Јосипа Броза Тита. Осим одвијања прославе, репортери са парада сваке године су пратили и реакцију гледалаца који су, како су преносиле новине, увек бурно поздрављали све учеснике. Посебно велико „одушевљење“ изазивали су појава Тита на централној трибини, дефиле јединица Југословенске армије, пионири и гости из иностранства.²⁵

12286, 1. мај 1946, 14–15; Програм Радио Београда, *Полиџика*, бр. 12911, 30. април 1948, 5; Служба указивања прве помоћи на дан Првог маја, *Полиџика*, бр. 12912, 1. мај 1948, 5; Првомајска прослава у Београду, *Полиџика*, бр. 13223, 28. април 1949, 4; Распоред локалних возова за учеснике првомајске прославе у Београду, *Полиџика*, бр. 13538, 27. април 1950, 4, итд.

21 Тако је јавност обавештена да је у Београд стигао председник КП Француске Марсел Кашен, да би присуствовао првомајској паради. *Борба*, бр. 103, 30. април 1946, 1.

22 *Борба*, бр. 106, 1. мај 1945, 1; *Борба*, бр. 103, 1. мај 1947, 1, итд.

23 Нешковић Б., Данас се у ослобођеној земљи прославља Први мај дан смотре борбених снага трудбеника града и села, *Полиџика*, бр. 11968, 1. мај 1945, 1; Масларић Б.,

Први мај свенародни празник, *Полиџика*, бр. 12286, 1. мај 1946; 1; Кардељ Е., Пред Први мај 1946. године, *Борба*, бр. 104, 1. мај 1946, 4.

24 Богдановић М., Песник и Први мај, *Полиџика*, бр. 12599, 30. април, 1. и 2. мај 1947, 6; Поповић Ј., Наша повеља, *Борба*, бр. 101, 1. мај 1946, 6; Дедијер В., Како смо славили Први мај у борби за слободу, *Борба*, бр. 101, 1. мај 1946, 6; Крањец М., Први празник рада у Равном, *Борба*, бр. 103, 1. мај 1947, 7; Митровић М., Наша нова култура – својина радних маса, *Борба*, бр. 105, 1. мај 1948, 4, итд.

25 Ради увида у речник коришћен у штампи дајемо и наслове непотписаних извештаја: Величанствене првомајске манифестације биле су израз љубави и оданости Београђана према маршалу Титу, *Борба*, бр. 107, 3. мај 1945, 3–4; У првомајској поворци у Београду

Ток прославе, како га је преносила штампа, поклапао се са директивама и замислима Комисије за агитацију и пропаганду ЦК КПЈ. Првомајска поворка се сваке године кретала истом маршрутом. Обично би се сви учесници параде окупљали на тргу Славија, те би се ту створена поворка кретала ка Теразијама, до палате „Албанија“, одакле су се поједине групе растурале у правцима ка Кнез Михаиловој улици, Железничкој станици, споменику Кнезу Михаилу, Француској и другим бочним улицама. Централна трибина, на којој се налазио Јосип Броз са најближим сарадницима, представницима највиших државних и војних власти, као и члановима дипломатског кора и страних делегација, налазила се на скверу између хотела „Москва“ и „Балкан“. Распоред поворке био је одређен директивама Комисије, а органи који су реализовали прославу стриктно су га се придржавали: на почетку су долазили бригадири са трубама, затим одред са заставама Југославије и свих федералних република, са великим грбом ФНРЈ и мањим грбовима република, великим сликама Јосипа Броза Тита и Стаљина, картом

ФНРЈ са убележеним најважнијим задацима из Петогодишњег плана, а после представника разних занимања, нација, крајева, слојева, села и сељака, предузећа и друштвених организација, наступали су пионери, средњошколци, студенти, омладинци, радне бригаде, представници београдских рејона и, на крају, фискултурници и велика плех музика. Парада је почела у девет часова, када се на свечаној трибини појавио Тито, који је бурно поздрављен, а дефиле, у коме је учествовало око 200.000 људи, трајао је пуних шест сати (уместо пет, колико је било предвиђено).²⁶

И на другим прославама после рата поједине групе учесника кретале су се у унапред одређеном поретку, уз песму, скандирање парола, транспаренте и графиконе који су приказивали резултате рада и успеха. Пошто Први мај ни у послератном периоду није изгубио обележје празника радничке класе, радницима је у првомајским прославама у Београду давано истакнуто место. Величан је њихов рад и напор у обнови, изградњи и привредном развоју земље, подстицано је такмичење, ударништво и истицани су нови задаци. Главним

учествовало је око 200.000 људи, *Борба*, бр. 105, 4. мај 1946, 1–2; Прослава Првог маја у Београду, *Борба*, бр. 104, 3. мај 1947, 1–3; Први мај трудбеници Југославије прославили су величанственим манифестацијама, *Борба*, бр. 106, 3. мај 1948, 1–3; Први мај је прослављен у Београду величанственије него икад раније, *Борба*, бр. 104, 3. мај 1949, 1–3; У целој земљи свечано је прослављен празник радног народа, *Борба*, бр. 106, 3. мај 1950, 1–3; У Београду маршал Тито присуствовао је дефилеу народне поворке чији је пролазак трајао скоро пет часова, *Полиџика*, бр. 12287, 3. мај 1946, 1–2;

итд. После извештаја са првомајске параде у Београду, штампа је доносила и извештаје са прослава Првог маја у земљи и свету: у републичким центрима, важнијим индустријским и рударским местима, нарочито испрво из Москве, затим из земаља народне демократије, Француске, САД, Трста и Јулијске Крајине.

26 АЈ, ЦКСКЈ, VIII, II/1-b-48; АЈ, ЦКСКЈ, VIII, II/1-b-50. На величанственим манифестацијама у Београду, пред маршалом Титом, радни народ Југославије одушевљено је показао решеност за остварење Петогодишњег плана, *Полиџика*, бр. 12600, 3. мај 1947, 1–2.

улицама Београда парадирани су радници који су приказивали резултате рада, а нарочито успехе у испуњавању задатака Петогодишњег плана. У почетку се тежило изради великих макета (нпр., огромна макета телефона која је указивала на то да се Петогодишњим планом повећао број телефонских линија за 114%), али временом је тражено да се уместо тога носе само заставе, цвеће, мапе, графикони са резултатима у свим привредним гранама, а да се, независно од параде, организују изложбе на којима ће се излагати тако велики предмети и макете.²⁷ Дневна штампа је уочи, током и после празника пажљиво пратила и пропагирала такмичење радника и предузећа, објављивала резултате, истичала успешне појединце и колективе.²⁸

Комунистичка партија је у послератној Југославији покушавала да оствари јединство радника и сељака у изградњи социјализма, па су и од сељака захтевани учешће у обнови и изградњи земље, обезбеђивање хране, повећање пољопривредне производње и реализација задатака Петогодишњег плана. Значај села и сељака представљан је и на првомајским парадама, на којима су сељаци из свих крајева земље наступали са радницима, у народним ношњама, носећи плодове свог рада и пароле којима

су поздрављали државно руководство и обавезивали се на већу производњу у свим гранама пољопривреде.²⁹

Посебно обележје првомајским прославама и парадама давало је учешће пионира, које је публика увек бурно поздрављала. Иако је Комисија понекад критиковала учешће пионира због дисциплине и нереда, они су сваке године имали истакнуто место на прослави Првог маја. Кретали су се по четама, понекад на ролшуама и тротинетима, праћени учитељима и васпитачима, носећи цвеће и разне пароле којима се заклинју Титу да ће још више учити и стварати за добробит своје земље. Карактеристичне пионирске пароле биле су: „Смрт двојкама!“ (тада оцена два није била позитивна и прелазна), „Ми знамо само за петице!“ и др. Пролазећи поред свечане трибине на којој се налазио Јосип Броз, обично су скандирали: „Ми смо Титови, Тито је наш!“ или су певали песме, као што је била *Ми смо пионери/шесћого рејона/нас има тачно/йола бајмалона*. Одређени појединци су Титу предавали букете цвећа.³⁰

Као што је поменуто, учешће средњошколске и студентске омладине детаљно је планирано на састанцима СКОЈ-а, омладинских организација и Универзитетског комитета. Осим што

27 АЈ, ЦКСКЈ, VIII, II/1-b-48; АЈ, ЦКСКЈ, VIII, II/1-b-51.

28 *Политика*, бр. 12599, 30. април, 1. и 2. мај 1947, 1-3; *Борба*, бр. 103, 1. мај 1947, 1-2; итд. Често су истичани и хваљени успеси и резултати жена-ударница. (Наша жена у такмичењу, *Политика*, бр. 12286, 1. мај 1946, 9).

29 АЈ, ЦКСКЈ, VIII, II/1-b-50; АЈ, ЦКСКЈ, VIII, II/1-b-58; *Политика*, бр. 12599, 30. април, 1. и 2. мај 1947, 1-2, итд.

30 АЈ, ЦКСКЈ, VIII, II/4-b-50; *Политика*, бр. 12600, 3. мај 1946, 1-2, итд.

су давали више хиљада учесника параде, носили пароле и транспаренте са поздравима државном руководству, са својим успесима у учењу и просечном оценом, студенти су украшавали град, израђивали пароле, транспаренте и слике, организовали су свечану приредбу на Универзитету, давали редаре за обезбеђивање првомајске поворке, итд.³¹

Осим редоследа поворке, понашања њених учесника, писаних и узвикиваних парола, важан садржај првомајске прославе чиниле су слике које су ношене и истицане на виђенијим зградама. Комисија је сваке године прецизно утврђивала величину, број и међусобни однос фотографија за првомајске празнике. Неизбежне и најзаступљеније биле су фотографије класика марксизма и лењинизма (Маркса, Енгелса, Лењина, Стаљина) и чланова највишег југословенског руководства, пре свега Јосипа Броза Тита. Управа за агитпроп ЦК КПЈ је 1948. године јасно назначила да на палати „Албанија“ морају бити постављене велике слике Јосипа Броза, Маркса, Енгелса, Лењина и Стаљина, заједно са државним грбом ФНРЈ. У почетку су биле истакнуте и слике совјетских руководилаца (пре свега Стаљина), а 1947, по оцени Комисије за агитацију и пропаганду, било их је

превише, тако да су после сукоба 1948. потиснуте, да би од тада све више биле истицане слике чланова југословенског партијског руководства: Е. Кардеља, А. Ранковића, М. Ђиласа, Б. Нешковића, Б. Кидрича, И. Рибара, М. Пијаде, С. Жујовића, Ђ. Салаја и др.³²

Централно место, број и величина слика Јосипа Броза сведоче о улози првомајске прославе у стварању и учвршћавању Титовог култа личности. Слике са његовим ликом носили су многи учесници параде, а биле су много већих димензија од слика других руководилаца и теоретичара марксизма-лењинизма. Осим тога, мотиви већине парола, и писаних и узвикиваних, представљали су слављење Титовог лика и дела, захвалност, жеље за добро здравље (Тито је представљан као „вођа наших народа“, „најбољи син наших народа“, „творац братства и јединства“ итд.), а многе су и настале од Титових изјава разним поводима (тако је Брозова изјава „Радимо као да ће сто година бити мир, а спремајмо се као да ће сутра отпочети рат!“, цитирана у првомајском прогласу 1948. године, постала основна идеја југословенске унутрашње и спољне политике у дугом низу година).³³ Тито је заузимао и централно место на свечаној трибини, сви су се понашали као да се парада организује у његову част, постојао

31 Zapisnik sa sastanka UK KPS, 14. aprila 1948, Zapisnici i izveštaji UK KPS 1945–1948, 344–345; *Политика*, бр. 13226, 1. мај 1949, 1–2; Mitrović M., *op.cit.*, 114–115.

32 АЈ, ЦКСКЈ, VIII; II/4-b-50; АЈ, ЦКСКЈ, VIII; II/1-b-51.

33 АЈ, ЦКСКЈ, VIII; II/1-b-48; АС, ЦККПС, Комисија за агитацију и пропаганду, фасц. 1, ПККПС – ОККПС, 21. април 1945; *Политика*, бр. 12912, 1. мај 1948, 1, итд.

је обичај да сви учесници мало застану испред трибине да би га поздравили, а какав је значај придаван његовом присуству на паради показује и податак да је његов долазак на свечану трибину најављиван фанфарама или чак почасним плотунима. Пионири су му сваке године даровали цвеће, а студенти пригодне поклоне.

Чланови Комисије за агитацију и пропаганду нису запостављали ни друге елементе декорације како саме параде тако и целог града, као што су зеленило, цвеће, заставе, сијалице, осветљење важнијих зграда итд. О изгледу града на дан празника брижљиво је писала штампа. Извештавајући са параде 1946. године, репортер *Политике* је о декорацији града написао следеће: „Првог маја Београд је освануо свечан, украшен зеленилом, заставама и сликама маршала Тита. Већ од раног јутра масе народа сливале су се ка Славији, где су се на пространим тргу, и по свим околним улицама, окупљале заједно са делегацијама народних република. Изнад многобројних поворки хиљада људи, жена и омладинаца и омладинки, под топлим мајским сунцем лепршале су се стотине заста-

ва и високо истицали многобројни транспаренти.“³⁴

Првомајска поворка и активности везане за њу нису, међутим, биле једине празничне манифестације у оквиру прославе Првог маја у Београду. У ствари, она је почињала неколико дана раније, када су у Београду и градовима широм земље, по партијској директиви организоване разне пригодне приредбе, митинзи, конференције и културне манифестације посвећене Првом мају и резултатима постигнутим у првомајском такмичењу.

Од 1945. године у Београду је постојала традиција да се уочи Првог маја у Народном позоришту организује свечана академија, чији програм је утврђивала Комисија за агитацију и пропаганду. Академија је 1948. године почела југословенском химном и Интернационалом, након чега је уследио кратак пригодан говор. У програму су учествовали чланови хора КУД „Абрашевић“ и хора Радио Београда, који су извели композиције домаћих аутора (Данон: *Уз маршала Тита, Козара*; Гобец: *Млади баџалони*; Тијардовић: *Песма омладинских ђурија*; Логар: *Песма о Ти-*

34 *Политика*, бр. 12287, 3. мај 1946, 1–2. Детаљ са првомајске прославе 1945. године описао је и идеолошки противник нове власти, припадник антирежимске Национално-револуционарне српске омладине (Радољуб Јевтић), који је тог дана на поворку бацио летке антикомунистичке садржине против диктатуре и Тита, за демократију и слободу: „Освануо је Први мај. Цео дан сам провео у стану и око седам сати увече кренуо према Теразијама. Улица краља Милана била је препуна. Од силне масе на тргу је било скоро

непроходно; једва сам се пробио кроз гомилу. Простор од `Албаније` до Улице краља Александра био је осветљен низом разнобојних сијалица. Видело се као усред белог дана. Испред `Балкана`, `Ситија` и Извозне банке партизани су играли `козару`, дивље и помахнитало. Наш свет се окупљао и радознало посматрао... Са `Албаније` су рефлектори снажно осветљавали Теразије. Доле је куљала жива река људи“. Према: Ђорђевић Д., *Ожљици и ојомене II*, Београд 2001, 23.

иу, *Песма о раду*). На крају академије ова два хора извела су и композицију А. Хачатуријана *Песма о Стаљину*. Познати оперски уметник Жарко Цвејић отпевао је Данонову композицију *Песма о раду*. У програму су учествовали и Омладински хор из Словеније (народне борбене песме) и Пионирски хор из Београда (композиције *Херој Тишо* од Славенског и *Школско звонце* од Драгутиновића). Осим хорова и солиста, на академији је учествовало и неколико фолклорних група из разних крајева Југославије, које су извеле народне игре из целе земље.³⁵ Из репертоара се може видети да су, осим неколико песама о раду, доминирале совјетске композиције и песме из НОБ-а, које су биле идеолошки обојене и величале су Јосипа Броза и Стаљина. Приредбе са сличним програмом организоване су сваке године и на Коларчевом универзитету.

Дан пре централне прославе и параде, у Београду су у вечерњим часовима приређиване и бакљаде. Обично су почињале око 20 часова и кретале су се од Славије до Калемегдана. У бакљадама су учествовали студенти и омладинци који су носили бакље, марширали и певали песме: *Уз маршала Тиша*, *Херој Тишо*, *Марјане Марјане*, *Песма омладинске џрује*, *Песма о Воли* и др. Бакљаде су организоване и у другим де-

ловима града, на пример у Земуну.³⁶ Вече уочи 1. маја било је испуњено и филмским пројекцијама под ведрим небом, на Славији, Чукарици, Ауто-команди, у Земуну и др. На репертоару су се најчешће налазили филмови совјетске, понеки чехословачке и француске продукције.³⁷

На дан самог празника прослава се настављала и после завршетка параде. По целом граду организоване су разне културне манифестације и „народна весеља“. Увече су уметници Народног позоришта традиционално изводили неку представу. Најчешће је то био балет *Охридска лејенда*, под диригентском палицом самог аутора Стевана Христића. Одржан је и велики концерт на степеништу испред Народне скупштине. „Народна весеља“ најчешће су организована на Славији, Чукарици, у Железнику, Земуну, на Калемегдану, Ташмајдану и на другим местима у граду.³⁸

Уочи и на сам дан празника, у Београду је одржаван и низ спортских такмичења: многе фудбалске утакмице, традиционална коњска и бицикличка трка „Први мај“ и друга надметања. О њима су читаоце редовно извештавали дневни листови.³⁹

Поводом Првог маја Радио Београд имао је свечанији претпразнични и празнични програм, који је најављиван у дневној штампи. Осим преноса цен-

35 АЈ, ЦКСКЈ, VIII; II/4-b-50.

36 Исто.

37 Исто.

38 *Полиџика*, бр. 12912, 1. мај 1948, 5; *Полиџика*, бр. 13540,

29. април 1950, 3, итд.

39 *Полиџика*, бр. 12913, 3. мај 1948, 5; *Полиџика*, бр. 13226, 1. мај 1949, 11, итд.

тралне параде са Теразија, програмом су доминирали музика и емисије посвећене празнику.⁴⁰

Уз централну параду, најпомпезнији део првомајске прославе у Београду био је ватромет, који је приређиван сваке године, најчешће око 22 часа, када су друге манифестације привођене крају. Ватромет је углавном био организован испред Народне скупштине или на Калемегдану, а 1948. године Комисија за агитацију и пропаганду сугерисала је да се спроведе са зграде Поштанске штедионице.⁴¹

Све првомајске прославе које су се одиграле на улицама Београда од 1945. до 1950. године биле су сличне. Разлике у форми и садржини диктирала је унутрашња и спољнополитичка ситуација. У њима су се одражавале идеолошко-политичке и друштвено-економске промене кроз које је пролазила југословенска држава у првим послератним годинама, као и развој међународне ситуације и улога и значај појединих слојева становништва, група и појединаца у државном и друштвеном животу.

Промене се могу уочити и пратити на паролама, графиконима, транс-

паратима и фотографијама. Њиховом садржином упућиване су поруке народу и исказивани су ставови владајуће партије према свим важним политичким, друштвеним, економским и културним питањима у датим околностима. Тако је на првој прослави, 1945, док је рат још био у току, требало подстаћи последње напоре за ослобођење земље и победу над фашизмом, те је основна парола била „Све за фронт, све за победу“.⁴² Следеће, 1946. године, прослава је била у знаку напора за обнову и изградњу земље.⁴³ Непосредно пред празник 1947. усвојен је Закон о Првом петогодишњем плану развита привреде, тако да су првомајским прогласима и паролама те и наредних година детаљно преношени захтеви Плана у појединим областима, а његово извршење представљано је као најважнији задатак.⁴⁴

На основу првомајских прослава може се стећи и слика о променама у међународним односима и југословенској спољној политици у првим послератним годинама. Први мај 1945. године био је у знаку борбе против фашизма и напора за заврше-

40 *Борба*, бр. 105, 1. мај 1948, 4; *Полиџика*, бр. 12286, 1. мај 1946, 15, итд.

41 АЈ, ЦКСКЈ, VIII, II/ 1-b-51.

42 АЈ, ЦКСКЈ, VIII, II/1-b-48; АС, ЦККПС, Комисија за агитацију и пропаганду, фасц. 1, ПК КПЈ за Србију – Окружним комитетима, 21. април 1945; *Борба*, бр. 107, 3. мај 1945, 1.

43 *Полиџика*, бр. 12287, 3. мај 1946, 1–2; *Борба*, бр. 106, 3. мај 1946, 1.

44 АЈ, ЦКСКЈ, VIII, II/4-b-50; Први мај, *Полиџика*, бр. 12599, 30. април, 1. и 2. мај 1947, 1–3; На величанственим манифестацијама у Београду, пред маршалом Титом,

радни народ Југославије одушевљено је показао решеност за остварење Петогодишњег плана, *Полиџика*, бр. 12600, 3. мај 1947, 1; Сви трудбеници Југославије прославили су Први мај у знаку завета да ће уложити највеће напоре за извршење Петогодишњег плана, *Борба*, бр. 104, 3. мај 1947, 1. Странице празничних и послепразничних бројева дневне штампе биле су пуне чланака у којима се велича значај Петогодишњег плана и представљају узорни појединци и колективи, који су у првомајском такмичењу већ остварили задатке из Петогодишњег плана.

так рата, тако да су, осим Југословенске армије, паролама поздрављани и величани Совјетски Савез и Црвена армија, као и западне земље и војске антихитлеровске коалиције.⁴⁵ Разбуктавањем хладног рата, капиталистичке земље су изостављене, а основна одлика првомајске прославе постаје величање пријатељства и сарадње са СССР-ом и земљама „народне демократије“. То се одражавало у бројним првомајским паролама („Да живи СССР! Живело братство и јединство словенских народа!“, „Живео Велики Стаљин!“, итд.),⁴⁶ и на фотографијама Стаљина, Лењина, Молотова и других чланова најужег совјетског руководства, које су учесници првомајске параде носили или је њима био декорисан град. Њихове слике стајале су равноправно са сликама чланова највишег југословенског руководства, а понекад се и претеривало, тако да је Комисија за агитацију и пропаганду 1947. године упутила критику због броја и величине слика совјетских руководилаца. Донет је закључак да следеће године треба смањити број слика совјетских руководилаца, да парада не би личила на прославу Првог маја „једне Републике која изгледа као да је део СССР-а, а не једне независне државе.“⁴⁷ Осим тога, штам-

па је у том периоду детаљно извештавала са првомајских парада у Москви и главним градовима земаља „народне демократије“, и објављивала првомајске пароле које је прописивао ЦК СКП(б) и празничне изјаве „генералисимуса Стаљина“.⁴⁸

После Резолуције Информбироа и сукоба са Совјетским Савезом 1948. године, дошло је, међутим, до великих промена у изгледу првомајске прославе у Београду и њеним спољнополитичким порукама. Већ 1948. године изостало је величање СССР-а и земаља „народне демократије“, све више је истицано југословенско руководство, и то сликама функционера и паролама о успесима Петогодишњег плана и државне политике уопште. Од 1949. године партијска пропаганда се првомајским паролама и прогласима подједнако обрушавала на „земље капиталистичког империјализма“ и на „нападе и клевете СССР-а“ и земаља „народне демократије“. На инстистирање Комисије за агитацију и пропаганду, у параду су 1948. поново укључене јединице Југословенске армије, које су учествовале на првомајској паради 1945, демонстрирајући војну моћ државе у настајању, у којој су још вођене борбе за ослобођење. Потом су изоста-

45 *Полиџика*, бр. 11968, 1. мај 1945, 1; АС, ЦККПС, Комисија за агитацију и пропаганду, фасц. 1, ПК КПС – ОК КПС, 21. април 1945. Неке од парола су: „Живела победа антихитлеровске коалиције над највећим непријатељем човечанства, хитлеровском Немачком!“, „Живела армија наших Савезника Енглеске и Америке“, „Живела победничка Црвена армија, на челу са генијалним

Стаљином, организатором победе над фашистичком Немачком!“.

46 АЈ, ЦКСКЈ, VIII, II/1-b-48.

47 АЈ, ЦКСКЈ, VIII, II/4-b-50.

48 *Борба*, бр. 100, 27. април 1947, 6; *Борба*, бр. 104, 3. мај 1947, 3–5; *Полиџика*, бр. 12288, 4. мај 1946, 5; *Полиџика*, бр. 12913, 3. мај 1948, 4.

ле 1946. и 1947, појављујући се на паради поводом 9. маја, Дана победе. Комисија је 1949. захтевала да парада буде још масовнија и да у њој учествује још више припадника армије него претходне године.⁴⁹ Тиме је југословенско руководство демонстрирало одлучност у одбрани независности од насртаја Информбироа и у први план истицало безбедност државе у новонасталој тешкој спољнополитичкој ситуацији.⁵⁰

Важан спољнополитички мотив у послератним првомајским прославама представљало је нерешено питање Трста и Јулијске Крајине, око којих се југословенска држава спорила са Италијом и западним савезницима. Тако су се појавиле бројне пароле којима се тражило припајање ових области Југославији и изражавао протест због савезничких одлука о подели територије Трста на две зоне.⁵¹ Осим тога, на паради у Београду учествовали су и делегати из Јулијске Крајине и Трста, који су, како преноси *Полиџика* 1947., „изазвали велико одушевљење посматрача“ и када су пролазили поред централне трибине, где се налазио Тито са сарадницима,

чула се песма *Друже Тито љубичице, не дај Трста и Горице!*⁵²

Тако је прослава Првог маја, као и других празника и сличних јавних и масовних пропагандних манифестација (митинзи, демонстрације...), осим забаве и славља, служила Комунистичкој партији Југославије да прикаже стање у држави и у друштвено-политичком, економском и културном животу, и да искаже спољнополитичке ставове и тенденције. То је била прилика да се великим бројем учесника и њиховим понашањем (ношењем и узвикивањем наметнутих паролa) оправда партијска спољна и унутрашња политика и да се прикаже слагање народа са својим политичким руководством. Први мај је и у овом сегменту добио потпуно нову садржину и од међународног празника рада постао је идеолошко-политичка светковина која је владајућој партији служила за приказивање револуционарне победе, унутрашње и спољне политике и успеха у изградњи новог друштва. Смернице и промене курса на том путу требало је показати на првомајским прославама у целој земљи, а посебно у њеном главном граду.

49 АЈ, ЦКСКЈ, VIII, II/1-b-51; АЈ, ЦКСКЈ, VIII, II/1-b-58; *Полиџика*, бр. 12911, 30. април 1948, 5; *Полиџика*, бр. 12913, 3. мај 1948, 2; *Борба*, бр. 103, 29. април 1948, 5.

50 Јачање унутрашњополитичке позиције владајуће партије и спољнополитичког положаја земље било је карактеристично за првомајске прославе у читавој „етатистичкој фази“, а важну улогу у томе имала је Југословенска армија, у коју је народ после Другог светског рата имао велико поверење и бурно је поздрављао током првомајског дефилеа. Шарчевић П., *op.cit.*, 96.

51 АЈ, ЦКСКЈ, VIII, II/1-b-48; АЈ, ЦКСКЈ, VIII, II/-b-62. Неке од паролa биле су: „Живела наша браћа Истре и Јулијске крајине!“, „Захтевамо припајање Истре и Јулијске крајине својој мајци отаџбини Југославији!“, „Зона Б је насељена нашом браћом и само нама припада!“, итд.

52 *Полиџика*, бр. 12600, 3. мај 1947, 1–2. Штампa је сваке године доносила и извештај са првомајске прославе у Трсту, обично са критиком поступака власти према радницима.

Завршетком параде и прославе, као и писањем обимних помпезних и хвалоспевних извештаја у дневној штампи првих дана маја није се, међутим, све завршавало. Нешто касније, Комисија за агитацију и пропаганду поново се састајала да анализира, оцени и упути критике на рачун протекле прославе. Та анализа није баш увек била хвалоспев, као што је то било у новинама, већ је често садржала велики број критика и савета како би се пропусти избегли следеће године. После прославе Првог маја 1947. године Комисија је упутила велики број примедби на рачун културно-уметничког програма. Академија на Коларчевом универзитету је, по њеном мишљењу, била потпуни фијаско; била је слабо посећена јер је већина људи у то време отишла на бакљаду. Слична критика упућена је и приредби у Народном позоришту, а без замерки није прошла ни централна прослава и парада. Као што је већ речено, Комисија за агитацију и пропаганду приметила је да је прослава првомајског празника у Југославији 1947. године више личила на „празник једне Републике која је део СССР-а него једне независне државе“. Затим је критиковала величину и избор слика које су ношене током параде, односно велики број слика Стаљина и Молотова, а мали број слика чланова југословенског партијског руководства. Комисија није била задовољна ни пароланама на пара-

ди, ни учешћем радника и пионира. Том приликом донета је одлука да следеће године на паради не учествује нико ко није испунио своје обавезе из Петогодишњег плана. Даље, по мишљењу Комисије, простор на Теразијама је за параду био мали, па је требало размишљати о новом месту и предложено је да се следеће године организује у Булевару Црвене армије. Једини учесници параде који су добили позитивну оцену били су студенти и сељаци из околине Београда.⁵³ Тако строга анализа, уз дуготрајне и темељне припреме првомајске прославе, показује да ништа није било препуштано случају, да је владајућа партија желела до танчина да испрограмира и у идеолошко-политичке и агитационо-пропагандне сврхе искористи прославу међународног празника рада.

Тако су се из године у годину, у посматраном периоду, одвијале припреме, организација, реализација и оцењивање прославе Првог маја у Београду и у земљи уопште. Свим активностима је руководила и надгледала их Комунистичка партија Југославије, почев од њеног врха, Централног комитета КПЈ, до најнижих партијских тела, државних органа и масовних организација које су спроводиле директиве на терену. Партија је одређивала изглед, ток и садржај прославе, а своје замисли преносила је преко директива и штампе, коју је потпуно контролисао партијски агитпроп апарат.

53 АЈ, ЦКСКЈ, VIII, II/ 4-b-50.

Од априла сваке следеће године поново су покретане припреме за прославу, спровођен је динамичан агитационо-пропагандни рад и организована је прослава уз помоћ прошлогодишњих искустава и нових директива и упутстава владајуће партије.

Скраћенице:

АЈ, ЦКСКЈ – Архив Југославије, Централни комитет Савеза комуниста Југославије

АС, ЦККПС – Архив Србије, Централни комитет КПС

ИАБ, ГК – Историјски архив Србије, Градски комитет

Dragomir Bondžić*

Mirjana Bondžić**

LABOUR DAY CELEBRATIONS IN BELGRADE IN 1945–1950

Summary

Celebration of Labour Day in Belgrade assumed a new significance, form and role after the Second World War. In post-war Yugoslavia the international holyday of the working class commemorated on 1 May became a national holiday and a large-scale politico-propagandistic ritual of the ruling Communist Party presenting domestic and international political achievements of the Party and the State, results in the post-war reconstruction and development of the country, in carrying out social, economic and cultural reforms, in strengthening the country's international position and military security. The organization and course of the celebration was overseen by the Party through its agitation-propaganda apparatus. Preparations took weeks and nothing was left to chance: they specified the form and content of the parade, the number, arrangement and roles of the participants, scenography, slogans and banners, and cultural, artistic, athletic and entertainment programmes. Various state and party bodies, and local mass-organizations, received detailed instructions, and the directives were followed strictly. An important role was played by the press, conveying the party directives in advance of the event, and then pompously reporting on its course, form and significance. The backbone of the celebration was a parade involving workers, peasants, members of the youth, pioneer and student organizations presenting the results of their work according to a strictly prescribed order, singing and chanting, and an important role was assigned to the Yugoslav Army. Banners and photographs of the leadership were carried in the parade, the whole city was lavishly decorated, and cultural, athletic and entertainment programmes went on throughout the day. Labour Day celebrations were generally alike in the first five post-war years, but certain alterations reflected the changing domestic and international political situation and the country's central issues: fight against fascism in 1945; reconstruction and development in 1946; the five-year plan in 1947; and in 1948, as a result of the conflict with the Cominform, the Soviet Union and friendship with the "popular democracies" ceased to be glorified. The Party critically analyzed each past event, and used the freshly gained experience to lay down the directives for the next.

* Historian, Institute for Contemporary History, Belgrade

** Historian, "Stevica Jovanović", Medical School, Pančevo